

5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-2-50>

УДК 338.24

Овсюк Н.В.

доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Ovsiuk Nina

Taurida National V.I. Vernadsky University

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті визначено теоретичний базис формування інноваційного потенціалу. Окреслено можливі напрями активізації інноваційного потенціалу регіонів, а також рушійні сили інноваційного розвитку. Досліджено зміст поняття «інноваційний потенціал» та виділено його найважливіші складові елементи. Класифіковано інноваційну діяльність підприємств за міжнародною методологією та визначено сутність продуктової, процесової, маркетингової, організаційної та технологічної інновацій. Обґрунтовано об'єктивну необхідність переходу України та її регіонів на інноваційний шлях розвитку. Проаналізовано причини, що стримують здійснення інноваційної діяльності на підприємствах. Доведено, що розв'язання основних проблем розвитку регіонів України потребує формування інноваційного потенціалу, спрямованого на забезпечення сталого економічного розвитку з урахуванням регіональних та загальнодержавних інтересів.

Ключові слова: інноваційний потенціал, регіон, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інновації.

Постановка проблеми. Світова інноваційна кон'юнктура зумовлює такі системні взаємовідносини між підприємництвом, наукою і суспільством, за яких інновації виступають підґрунтям їх подальшого розвитку. Це визначає об'єктивну необхідність переходу нашої держави та її регіонів на інноваційний шлях розвитку, у зв'язку з чим є потреба розглянути базові засади формування інноваційного потенціалу та можливі напрями активізації інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інноваційного потенціалу регіонів досліджували як іноземні, так і вітчизняні науковці. Серед них можна визначити праці іноземних учених Дж. Бейлі, Дж. Гелбрейта, П. Самуельсона, Д. Рікардо, А. Сміта, Д. Хікса, Й. Шумпетера; вітчизняних: Г.М. Бойківську, Н.В. Воробйову, К.З. Кавтарадзе, В.В. Куштим, А.П. Павлюк, Р.І. Темиргалієва, В.В. Третьак, В.В. Узунова, О.В. Христенко.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – визначити проблематику формування економічного потенціалу регіонів України та окреслити можливі напрями активізації інноваційного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивний розвиток нашої країни та досягнення нею ключових позицій на світовому ринку безпосередньо пов'язані з інноваційним розвитком її регіонів. У цьому контексті саме інноваційний потенціал виступає одним із джерел економічного зростання регіонів України, враховуючи весь спектр особливостей і закономірностей, іманентно притаманних інноваційному розвитку, адже те, що веде до інноваційного розвитку, має інноваційний потенціал.

Сьогодні існує об'єктивна необхідність і виникає значний інтерес до питань максимальної реалізації інноваційного потенціалу України, підвищення інноваційної активності та прискорення процесу переходу до інноваційної моделі розвитку в регіонах, що дасть змогу не тільки ефективно ліквідувати кризові явища в економіці, а й забезпечить відчутне їх зростання у найближчій перспективі [2, с. 118].

Інноваційний потенціал являє собою сукупність наявних у державі наукових і виробничих ресурсів із відповідним їм інфраструктурним забезпеченням, що здатні генерувати нові знання.

Зміст поняття «інноваційний потенціал» можливо дослідити, структурувавши його і виділивши найважливіші складові компоненти (рис. 1).

Базовою умовою для здійснення інноваційної діяльності в регіоні є набір необхідних ресурсів і організаційно-економічна система, що здійснює трансформацію цих ресурсів в інноваційний продукт. Зазначена елементна сукупність визначає рівень потенційно можливого розвитку інноваційної сфери регіону і виступає як окрема економічна категорія – інноваційний потенціал [5, с. 226].

Внутрішній складник інноваційного процесу доцільно представити по-перше, суб'єктами інноваційної діяльності, які забезпечують винахід і виробництво нової продукції (послуги), впровадження новітніх технологій, взаємозв'язок як із наукою, що продукує нові ідеї й оформлені інноваційні розробки, так і з ринком, який споживає новий продукт (послугу), а по-друге, методами організації управління інноваційними процесами.

Регіональні інноваційні процеси певною мірою визначатимуть перспективи соціально-економічного розвитку України, забезпечення її міжнародної конкурентоспроможності в нових умовах глобалізації економіки [4, с. 94].

Доцільність виокремлення результативного складника зумовлена тим, що інноваційний продукт (послуга) як результат інноваційних процесів визначає подальше не лише кількісне, а й якісне зростання інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання. Зазначений складник несе в собі потенційно нові можливості, виводить на новий рівень функціонування інноваційний потенціал у цілому. Результативний складник проявляється у збільшенні обсягів інноваційної продукції, головним чином, забезпечуючи каталізацію темпів економічного розвитку.

У загальному розумінні сутність інноваційних процесів, що відбуваються у будь-якій складній виробничо-господарській системі, – це сукупність прогресивних, якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі і сприяють подальшому якісному розвитку суспільства, забезпечують вищий рівень життя; це послідовна система заходів, унаслідок яких інновація дозріває від ідеї до конкретної продукції, технології, структури чи послуги і розповсюджується в господарській практиці та суспільній діяльності [1].

Уважаємо, що варто погодитися з думкою Й. Шумпетера, який визначає інноваційну діяльність як один із компонентів економічної організації суспільства, що поєднує у собі науково-технічний та економічний (підприємницький) складники, трактуючи інновацію як нову комбінацію виробничих чинників, мотивовану підприємницьким духом [9].

Інноваційна діяльність підприємств за міжнародною методологією включає у себе напрями, унаочнені на рис. 2.

Зазначимо, що під інноваційною діяльністю підприємства розуміють усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, що реально призводять до здійснення інновацій або задумані із цією метою. До інноваційної діяльності також входять дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації.

Визначальними чинниками інноваційного розвитку економіки регіону є [4, с. 94]:

- ринкова кон'юнктура і конкуренція (на внутрішньому і зовнішньому ринках);
- середовище (законодавча і нормативна база, політична стабільність);
- кадри (підприємці, менеджери, фахівці, вчені, чиновники, політики);
- ресурси (науково-технічні і технологічні, виробничі, фінансові);
- інфраструктура.

Інноваційний потенціал регіону характеризується кількістю інноваційно активних підприємств, наявністю науково-дослідних інститутів та кількістю науковців, станом інноваційно-інвестиційного клімату, який впливає на залучення вітчизняних та іноземних інвесторів [7, с. 81].

За інформацією Держстату України, у 2018 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 777 підприємств, або 16,4% обстежених промислових, що недостатньо для суттєвого економічного зростання нашої держави.

Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційно активних підприємств була в Харківській, Тернопільській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Запорізькій, Сумській областях та м. Києві.

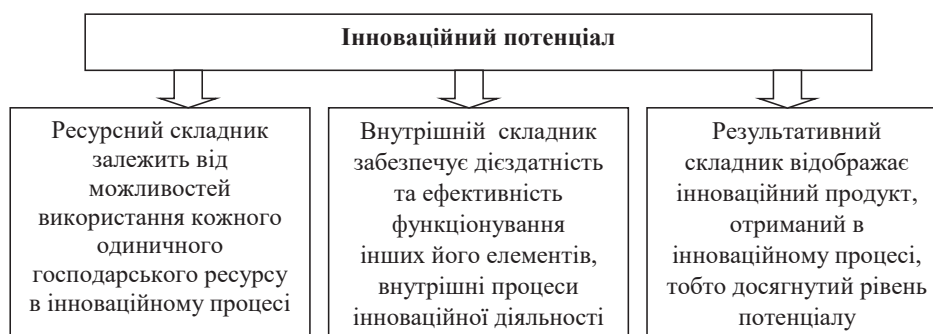

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу

Рис. 2. Інноваційна діяльність підприємств за міжнародною методологією [3]

На інновації у 2018 р. підприємства витратили 12,2 млрд грн, у т. ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 8,3 млрд грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 3,2 млрд грн, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,05 млрд грн та на інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати) – 0,6 млрд грн.

Найбільше коштів на зазначені цілі було витрачено підприємствами м. Києва, Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей.

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат у 2018 р. залишилися власні кошти підприємств – 10 742,0 млн грн (або 88,2% загального обсягу витрат на інновації). Загальний обсяг коштів державного та місцевих бюджетів становив 652,5 млн грн (5,3%); обсяг коштів вітчизняних та іноземних інвесторів загалом дорівнював 216,7 млн грн (1,8%); величина кредитних ресурсів становила 473,9 млн грн (3,9%).

У 2018 р. 95,1% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації. Під упровадженням інновацій розуміється уведення у вживання будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу чи нового організаційного методу в діяльності підприємства, організації робочих місць або зовнішніх зв'язків.

Промислові підприємства у 2018 р. впровадили 2 387 видів інноваційної продукції, з яких 920 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Найбільшу кількість видів інноваційної продукції

впроваджено на підприємствах Харківської (15,5% загальної кількості впроваджених видів інноваційної продукції), Дніпропетровської (7,2%), Львівської (6,4%), Запорізької (5,5%) областей та м. Києва (12,9%).

Кількість упроваджених інноваційних технологічних процесів (нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції) становила 2 002, найбільше з яких впровадили підприємства м. Києва (46,0%), Харківської (8,9%), Дніпропетровської (6,7%), Запорізької (4,1%) та Сумської (2,8%) областей. Із загальної кількості впроваджених інноваційних технологічних процесів 926 – маловідходні, ресурсозберігаючі.

У 2018 р. 674 підприємства, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 24,9 млрд грн. Майже кожне четверте підприємство реалізувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 7,9 млрд грн (31,6%). Інновація вважається новою для ринку, коли підприємство, що впровадило інновацію, першим виводить її на свій ринок.

Значна кількість підприємств (82,6%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 17,0 млрд грн. Мінімальний рівень новизни для зарахування будь-якої зміни до категорії «інновація» визначається як нове для підприємства. Продукт можливо використовувати (виготовляти) на інших підприємствах, але якщо він є новим або істотно поліпшеним для цього підприємства, то така зміна розглядається для нього як інновація [3].

Якщо проаналізувати причини, що стримують здійснення інноваційної діяльності на підприємствах, можливо зробити висновок, що найбільш вагомими

з-поміж них є такі: недостатність коштів на реалізацію інноваційних проєктів; високі інноваційні витрати на технічне обладнання і заробітну плату висококваліфікованому персоналу; відсутність гарантованої швидкої окупності цих витрат та ін. Вирішення проблем у цій сфері науковці вбачають у необхідності забезпечення виконання державних планів із надання капітальних трансфертів підприємствам, налагодження механізму використання внутрішніх кредитів для інноваційних підприємств та, без сумніву, впровадженні дієвої системи податкових пільг.

Ще однією серйозною причиною, що не сприяє інноваційній діяльності вітчизняних регіонів, є труднощі, пов'язані із залученням наукового і кадрового потенціалу, пошуком нових ідей.

Визначимо чинники, які підкреслюють важливість принципу «регіоналізації» в управлінні інноваційним розвитком [5, с. 211]:

- унаслідок відмінностей соціально-економічних умов програма розвитку інноваційної діяльності конкретного регіону повинна реалізовуватися з урахуванням спеціалізації регіональної економіки й пріоритетів її розвитку;

- досягнення високих конкурентних позицій можливо за умови концентрації ресурсного потенціалу в межах конкретної економічної спеціалізації регіону;

- наукоємне виробництво, підвищення здатності до невинного відновлення продуктів і технологій має вирішальне значення в посиленні конкурентних позицій держави на міжнародних ринках;

- державне регулювання інноваційної діяльності повинне формуватися з урахуванням специфіки і пріоритетів розвитку регіональних економік;

- мотивація особистості в напрямі підвищення кваліфікаційного потенціалу, сприяння саморозвитку.

На даному етапі економічного розвитку регіони України мають різний наявний інноваційний потенціал, відрізняються інноваційною активністю, внаслідок чого характеризуються різним рівнем інноваційного розвитку. Сучасна регіональна інноваційна політика в Україні передбачає зміцнення інноваційного потенціалу і плідне його використання та спрямованість на підвищення конкурентоспроможності регіонів країни [6, с. 80].

Потреба у формуванні та реалізації стратегії інноваційного розвитку регіонів зумовлена [8, с. 87]:

- посиленням інтенсивних чинників розвитку виробництва, які сприяють застосуванню науково-технічного прогресу в усіх сферах економічної діяльності;

- збільшенням витрат й погіршенням економічних показників підприємств під час освоєння нової продукції;

- підвищенням технічного рівня виробництва;

- швидким моральним старінням техніки й технології;

- необхідністю розвитку творчих навиків винахідників і раціоналізаторів;

- визначальною роллю науки в підвищенні ефективності розроблення й упровадження нової техніки;

- необхідністю істотного скорочення термінів створення, освоєння нової техніки;

- об'єктивною необхідністю прискореного впровадження нової техніки й технології тощо.

Уважаємо, що під час визначення перспективних напрямів економічного зростання кожен регіон повинен індивідуально формувати параметри моделі інноваційного розвитку з урахуванням наявного потенціалу та економічних можливостей.

Висновки. Здатність окремого регіону до інноваційного розвитку характеризується рівнем регіонального інноваційного потенціалу. Отже, серед напрямів активізації інноваційного потенціалу регіонів України потрібно виділити:

- пріоритетний курс державного фінансування технологічно передових галузей економіки (розроблення нових джерел енергії, розвиток комп'ютерних мереж, створення нових матеріалів, розроблення нових поколінь мікросхем, розвиток природоохоронних технологій, нові ліки тощо), а також залучення приватного фінансового капіталу внутрішнього і зовнішнього походження та пільгове кредитування;

- пошкваллення роботи щодо реалізації результатів інноваційної діяльності, зокрема ліцензій на результати науково-технічної діяльності, які ще не впроваджувалися, та трансферу технологій, ураховуючи інформаційні дані щодо економічного розвитку регіону;

- комерціалізацію інновацій, яка характеризує ступінь прийняття сфери виробництва (послуг) до нововведень і відповідність створюваного продукту (послуги) вимогам ринку;

- розвиток венчурного підприємництва, що функціонує у сферах економічної діяльності, які в нашій економіці мають підвищений ризиковий характер і спрямовані на створення принципово нових видів продукції (послуг);

- різні форми податкових пільг суб'єктам господарювання, залученим в інвестиційну діяльність;

- мотивацію, пов'язану з людським чинником, що є головним складником економічного зростання і виступає рушійною силою інноваційного розвитку.

Таким чином, розв'язання основних проблем розвитку регіонів України потребує формування інноваційного потенціалу, спрямованого на забезпечення сталого економічного розвитку з урахуванням регіональних та загальнодержавних інтересів.

Список літератури:

1. Бойківська Г.М. Напрями підвищення ефективності використання виробничого потенціалу переробних підприємств системи АПК : монографія. Тернопіль : Крок, 2012. 238 с.
2. Куштим В.В. Ключові тенденції інноваційного розвитку реального сектору вітчизняної економіки. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 117–122.

3. Наукова та інноваційна діяльність України 2018 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 107 с.
4. Павлюк А.П. Передумови та перспективи інноваційного розвитку українських регіонів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2009. № 5. Т. 1. С. 93–97.
5. Темиргалієв Р.І. Державне управління регіональною соціально-економічною системою: методологія та механізми реалізації : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 407 с.
6. Третяк В.В., Воробйова Н.В. Проблеми формування та реалізації регіональної інноваційної політики. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 3. Т. 2. С. 78–82.
7. Узунов В.В. Державне управління розвитком інноваційного потенціалу регіонів України: засади, механізми управління, напрями забезпечення : монографія. Сімферополь : АРІАЛ, 2014. 360 с.
8. Христенко О.В., Кавтарадзе К.З. Процес управління інноваційним розвитком на вітчизняних підприємствах. *Економіка і регіон*. 2016. № 6(61). С. 83–89.
9. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Прогрес, 1982. 250 с.

References:

1. Boykivs'ka H.M. (2012) Napryamy pidvyshchennya efektyvnosti vykorystannya vyrobnychoho potentsialu prerobnykh pidpryyemstv systemy APK: monohrafiya [Areas of increase of efficiency using of production potential of processing enterprises of the AIC system: monograph]. Ternopil : Krok, p. 238. (in Ukrainian)
2. Kushtym V.V. (2008) Klyuchovi tendentsiyi innovatsiynoho rozvytku real'noho sektoru vitchyznyanoi ekonomiky [Key tendencies of innovative development of the real sector of the domestic economy]. *Finance of Ukraine*, no. 11, pp. 117–122. (in Ukrainian)
3. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' Ukrayiny 2018 (2019) [Scientific and innovative activity of Ukraine]. *Statistical collection. State Statistics Service of Ukraine. Kiev*. (in Ukrainian)
4. Pavlyuk A.P. (2009) Peredumovy ta perspektyvy innovatsiynoho rozvytku ukrayins'kykh rehioniv [Prerequisites and prospects for innovative development of Ukrainian regions]. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic science*, no 5, vol. 1, pp. 93–97. (in Ukrainian)
5. Temyrhaliev R.I. (2012) Derzhavne upravlinnya rehional'noyu sotsial'no-ekonomichnoyu systemoyu: metodolohiya ta mekhanizmy realizatsiyi: monohrafiya [Public administration of the regional socio-economic system: methodology and mechanisms of implementation: monograph]. Donetsk: Southeast, p. 407. (in Ukrainian)
6. Tretyak V.V., Vorobyova N.V. (2010) Problemy formuvannya ta realizatsiyi rehional'noyi innovatsiynoi polityky [Problems of formation and implementation of regional innovation policy]. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic science*, no. 3, vol. 2, pp. 78–82. (in Ukrainian)
7. Uzunov V.V. (2014) Derzhavne upravlinnya rozvytkom innovatsiynoho potentsialu rehioniv Ukrayiny: zasady, mekhanizmy upravlinnya, napryamy zabezpechennya: monohrafiya [State management of development of innovative potential of regions of Ukraine: principles, mechanisms of management, directions of providing: monograph]. Simferopol: VD ARIAL, p. 360. (in Ukrainian)
8. Khrystenko O.V., Kavtaradze K.Z. (2016) Protses upravlinnya innovatsiynym rozvytkom na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh [The proses of managing innovative development at domestic enterprises]. *Economy and region*, no. 6 (61), pp. 83–89 (in Ukrainian)
9. Shumpeter Y.A. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Theory of Economic Development]. Moscow: Progress, p. 250. (in Russian)

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В статье определена теоретическая база формирования инновационного потенциала. Очерчены возможные направления активизации инновационного потенциала регионов, а также движущие силы инновационного развития. Исследовано содержание понятия «инновационный потенциал» и выделены его важнейшие компоненты. Классифицирована инновационная деятельность предприятий согласно международной методологии и охарактеризована сущность продуктовой, процессовой, маркетинговой, организационной и технологичной инноваций. Обоснована объективная необходимость перехода Украины и ее регионов на инновационный путь развития. Проанализированы причины, сдерживающие осуществление инновационной деятельности на предприятиях. Определено, что решение основных проблем развития регионов Украины требует формирования такого инновационного потенциала, который был бы направлен на обеспечение устойчивого экономического развития с учетом региональных и общегосударственных интересов.

Ключевые слова: инновационный потенциал, регион, инновационное развитие, инновационная деятельность, инновации.

**PROBLEMS OF FORMATION AND ACTIVATION
OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF REGIONS OF UKRAINE**

In the article it is defined the theoretical basis of innovation potential formation. Are outlined possible directions of activation innovative potential of regions, and driving forces of innovative development. The content of the concept of «innovation potential» is investigated and there are identified its most important constituent components. It is determined that the basic condition for carrying out innovative activity in the region is a set of necessary resources and an organizational and economic system that transforms these resources into an innovative product. This elementary set determines the level of potential development of the innovation sphere of the region and acts as a separate economic category – innovation potential. The innovation activity of enterprises is classified according to the international methodology and it is determined the essence of product, process, marketing, organizational and technological innovation. It is substantiated the objective necessity of transition of Ukraine and its regions to the innovative path of development. There are analyzed the reasons that impede the implementation of innovative activity at enterprises. It is revealed that the most significant of them are: insufficient funds for the implementation of innovative projects; high innovative costs of technical equipment and salaries of highly qualified personnel; the lack of a guaranteed quick payback of these costs, etc. Researchers in this field consider the necessity of ensuring the implementation of state plans for granting capital transfers to enterprises, establishing a mechanism for the use of internal loans for innovative enterprises and, without doubt, the introduction of an effective system of tax benefits. Another serious cause that does not contribute to the innovation activity of the domestic regions is the difficulty associated with attracting scientific and human resources, the search for new ideas. It is proved that solving the main problems of development of the regions of Ukraine requires the formation of innovative potential aimed at ensuring sustainable economic development, taking into account regional and national interests.

Key words: *innovative potential, region, innovative development, innovative activity, innovation.*